

regényben Isten és ember viszonyának, szabad akarat kérdésének, valamint a szubjektív és objektív valóság realitásának hosszas, keleti és nyugati filozófusokat egyaránt megidéző taglalását. Pelevin azonban az isteni teremtés és az írói alkotás közötti ósrégi analógiát felhasználva a filozófiai elmélkedéseket egyben művészeti (ön)reflexiókká is változtatja: T. gróf ugyanis kénytelen szembesülni azzal, hogy ő egy olyan regény hőse, akit éppen egy orosz sztáriókból álló csapat alkot, élén a szövegben önmagát demiurgoszként pozicionáló szerkesztővel, Ariellel.

A *T* így nem csak Tolsztojról, hanem rajta keresztül magáról az irodalomról szól. Ennek szellemében Pelevin – hasonlóan korábbi regényeikhez – a *T*-ben előszeretettel alkalmazza a korábbi orosz irodalom hagyatékával folytatott intertextuális játékokat, valamint a klasszikus beszédmodok imitációját. Tolsztoj mellett számos utalás történik Gogol, Lermontov, vagy éppen Gorkij egyes műveire is, rendszerint a már említett groteszk végeredménnyel. Mégis jóval izgalmasabb, ahogyan Pelevin az újabb irodalom tendenciáit ábrázolja, vagyis azt az inkább aktuális, mintsem disztópikus állapotot, amikor az irodalmi mű létrehozása már nem az isteni teremtés aktusához hasonló folyamat, hanem a lehető legnagyobb bevételt hozó betűkombináció összeállításának módja.

Pelevin egyszer már sikerrel feldolgozta az írás művészetének kiüresedését az üzlet világában, mégpedig *Generation P* című kultikus regényében, ahol a költőből reklámíróvá avanszált főszereplő külföldi szlogeneket írt át az orosz mentalitásnak – és persze a piac elvárásainak – megfelelően. A *T*-ben ennek éppen az ellenkezője történik: a T. gróftól megalkotó írókollektíva a lehető legnagyobb haszon érdekében nyugati trendekhez próbálja igazítani az orosz irodalmat. A látszólag következetlen narratíva egyetlen szervező eleme így maga a pénz lesz: ahogyan a történetet író kollektíva körül változik napjaink Oroszországának pénzügyi és politikai helyzete, úgy alakul maga a regény is, amelyet alkotói igyekeznek összhangba hozni az aktuális fogyasztói elvárásokkal. A *T* legerősebb pontjai talán éppen ezek a meglepő, bár nem minden bevezetés nélküli váltások. Emlékezetes pillanat, amikor a történet egy Pétervárott játszódó számítógépes játék regényváltozatába torkollik, ahol végül megtörténik az, amire az élet nem szolgáltatott alkalmat: Dosztojevszkij és Tolsztoj találkozása. Az pedig már csak részletkérdés, hogy mindez egy fantasy-játékokat idéző monumentális párbaj keretei között történik.

Ez a fordulatokban gazdag elbeszélés mód korábban csak ritkán volt fellelhető Pelevin műveiben. Korábbi regényei kapcsán a kritikusok joggal rótták fel a szerzőnek cselekményszervezésének esztétikáját, mely többnyire kimerül a látszólagos napjaink Oroszországához, valamint az adott mitikus-filozófikus háttérhez kapcsolódó elmélkedések kényszerű összekötésében. A *T* esetében megfigyelhető, a megszokottnál tehát mozgalmassabb történetvezetés részben abból is adódik, hogy az említett sztáriók alakjain keresztül Pelevin a populáris irodalom olyan bevett irányzatait idézi meg ironikus formában, amelyeknél nélkülözhetetlen az eseménydús cselekmény kialakítása: a regény moz-

galmas nyitójelenete például a népszerű krimiíró, a posztmodern próza és a lektúr határmezsgyéjén egyensúlyozó (a regényben Grisa Ovnyuk néven szereplő) Borisz Akunyin stílusát idézi.

Az ironia folytonos alkalmazása azonban jelentősen megnehezíti a regény kritikai megítélését, hiszen nem mindig egyértelmű, hogy a *T* stilárisan gyengébb pillanatai mikor imitálják a tömegirodalom banális megoldásait, és mikor helyezkednek kívül a szerzői intención. Meglehetősen bosszantó, hogy miközben a *T* több helyen is hangsúlyozza a befogadó kiemelt szerepét (hiszen ő az, aki a szerző által ábrázolt ürességet értelemmel tölti meg az olvasás folyamatában), korábbi műveikhez hasonlóan Pelevin mégis rendre túlmagyarázza (egyébként rendkívül ötletes) metaforáit, helyenként pedig az idegen szöveghelyek beépítése is zavaróan didaktikus – és ezt még az olyan humoros kiszólások sem ellensúlyozzák, mint hogy „bármilyen kísérlet, hogy az olvasót bevonják az elbeszélés szövetébe, taszítja a széles olvasótömeget, és így üzletileg kudarcra van kárthatatva.” Szerencsére a szerző által gyakran alkalmazott metalepszis legtöbbször ennél szerencsésebb eredménnyel jár, jócskán ellensúlyozva az említett hiányosságokat. Nagyon izgalmas például, ahogyan Pelevin a regénytérben belül elkülöníthető valóságártegeket váltogatja és összemossa, folytonos bizonytalanságban tartva ezzel olvasóját. Hasonlóan ötletesek azok a határsértő mozzanatok, amelyek a regény fikatív világán belül utalnak a *T*-re, mint a tényleges, az olvasó által éppen kézben tartott műre.

„Tolsztojnak hiszed magad? / Nem vagy más, csak faszkalap!” – olvasható a regényben egy trágár falfelirat, mellyel Pelevin mintha csak megelőlegezné kritikusaik várható ítéletét. Persze nem célok elítélni a klasszikus művek örökségét a posztmodern újragondolásokról féltő irodalmárokat, de talán érdemes felfigyelnünk arra az egész regényt átható – az említett szövegrészből is jól érezhető – önkritikára, melyet előszeretettel hagynak figyelmen kívül szerzőnk bírálói. Ma már nem lehet, de talán nem is feltétlenül kell úgy írni, mint Tolsztoj – Pelevin maga is megelégszik azzal, hogy a nagy előd alakján keresztül mutat görbe tükröt napjaink irodalmának, melynek ő maga is részese. És hogy mit eredményez az ironikusan kortársá tette Tolsztoj a nagy klasszikus szellemére nézve? Erre természetesen nehéz bármit is mondani, már ha van egyáltalán értelme az effajta kérdésnek. Pelevinnel kapcsolatban viszont könnyebben válaszolhatunk: a legjobb regényt, amit a szerző az elmúlt tíz évben írt.

Gyimesi Júlia

Az ész, az érzés, a halál és a terapeuta

(Irvin D. Yalom: *A Schopenhauer-terápia*. Fordította: Résch Éva. Park Könyvkiadó, 2010)

Ki ne tapasztalta volna, hogy bizonyos emberek gondolatait, érzéseit és reakcióit tökéletesen érthetetlennek élte meg. Ki ne megrült volna el efféle meg nem értés meglehetősen tapasztalatában, melyben az empátia és az érzelmi azonosságok keresése zátonyra fut, hogy átadja helyét az űrnek, melyet a magyarázat tökéletes hiánya jellemez. Ki ne csodálkozott volna rá az ekképpen felfedezett másságra, amelyről el kellett ismernie, hogy tőle független és általa teljes egészében megismerhetetlen.

Az ilyen egyénekké váló együttét talán legfelkavaróbb oldala annak felfedezése, hogy az azonosságok, melyek megteremtik két ember között az empátia, és így az érzelmi közösség feltételeit, tökéletesen hiányoznak. A kapcsolódás lehetősége elvész, és az a fajta tükrözés is, amely a lelki tartalmak és dinamikák megosztóságán alapul. Az én és a másik sokak által boncolgatott potenciális összefonódása (lásd Ferenczi, Winnicott) itt megszűnik; a másik többé nem érzelmi tükör, hanem objektív fizikai valóság, amely ellenáll a belőlünk származó tartalmaknak. Önmagában és tőlünk függetlenül létezik. Az efféle tapasztalat éppen idegensége folytán világít rá a rajtunk kívül álló valóság problémájára: az idegen ugyanis egyszerre valószerűtlen és nagyon is valóságos.

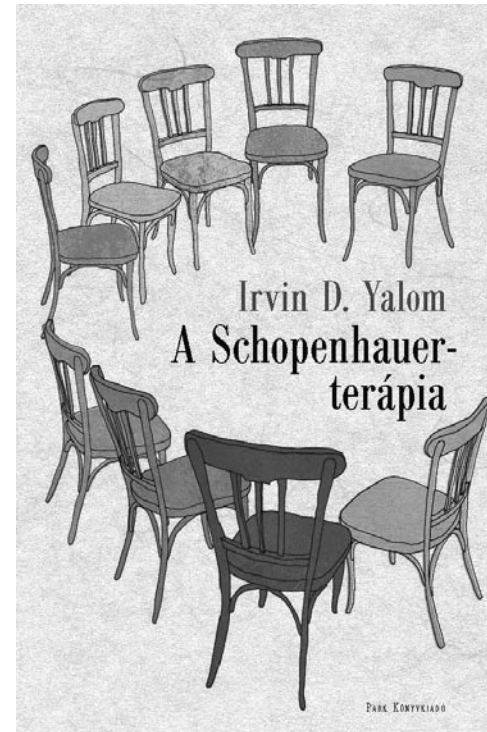
Valószerűtlen annyiban, amennyiben mássága lehetetlenné teszi az érzelmi alapokon nyugvó megismerést. Tekintettel pedig arra, hogy a mi valóságunk tapasztalati alapon – az általunk megtapasztaltakon – áll, az idegen könnyen a nem létezők furcsa kategóriájába kerülhet. Am valóságos is annyiban, amennyiben figyelmünket a tőlünk tökéletesen független külvilág lehetőségére irányítja. A kapcsolódás lehetetlensége ugyanis az objektív és befolyásolhatatlan külvilág létét igazolja, miszerint van valami, ami rajtunk kívül áll, megváltoztathatatlan és megérinthetetlen. Noha gyermekként többé-kevésbé mindannyian arra kényszerülünk, hogy elfogadjuk a világ ez utóbbi szegmensének létét (lásd Winnicott), felnőtként nagy nehézségekbe ütközik a szubjektív valóságunkkal szemben álló létezők elismerése. Nem véletlen, hogy sokan nem mondanak le arról, hogy az ellenálló, idegen személyiségeket is alávéssék saját szubjektivitásuknak, mintegy megtagadva a másféle valóság létének lehetőségét.

Irvin D. Yalom *Schopenhauer-terápia* című regényének főszereplője, a sikeres terapeuta, Julius is az utóbbi utat követte e másféle valóság megismerése során. Az idegent Philip, néhai páciense testesíti meg a regényben, aki érzéketlen maradt Julius megértő, szeretetteljes módszere iránt, így az idősödő terapeuta egyik legnagyobb szakmai kudarcát képviseli. Jó néhány év elteltével a halál köti össze újra sorsukat, pontosabban Julius halálos betegségének híre, mely élete újraértékelésére készíti őt. Noha világos számára, hogy megértő elfogadással alapuló módszere – mely Julius személyiségéből táplálkozik – a legtöbbször számára gyógyulást hozott, mégsem hagyja nyugodni a Philippelel megélt kudarc. Sok év távlatából is megemészthetetlennek tűnik volt páciensének érzéketlensége, amely bátyaként védte Philipet a változástól, Julius jóakaratótól és segítségétől.

A halál közeledtével küzdő Julius újra élete részévé teszi Philipet, hogy választ kapjon korábbi kérdéseire. Philip afféle gyógyír a kétségbeesett terapeuta számára; egy utolsó nagy feladatot ad az elmúlással szembenéző pszichiáternek. Megdöbbenésére Philip arról számol be, hogy az elmúlt években sikerült súlyos szexfüggőségéből kigyógyulnia és teljes életet élnie. Am a változást nem Juliusnak, hanem egy másik terapeutának köszönhetette, akinek módszere sokkal inkább összhangban állt vágyaival és gondolataival.

Az új terapeuta maga Arthur Schopenhauer volt, aki filozófiájával útmutatást és támogatást nyújtott Philipnek. E terápiában az értelem szava érvényesült, célja pedig az intimitás felszámolása és a szellem szabadsága volt. Így nem csupán tünetétől, a testi ösztön kényszerítő erejétől tudott megszabadulni Philip, hanem az önmegvalósítás útjára lépve értelmet és célt kapott élete. Ez utóbbi Schopenhauer filozófiájának kiteljesítésében, gyakorlati megvalósításában nyilvánult meg, amely Philipet szinte azonosította a nagy filozófussal, amolyan hasonmássá tette.

Így Philip érzelm és kötődés nélküli szellemi lényként érte el a gyógyulást, amelynek valóságával szemben Julius mégiscsak gyanakvással él. Részben ennek következtében arra kéri Philipet, hogy töltsön el hat hónapot terápiás csoportjában. E

terápiás csoportban bontakozik ki ezután az értelem és az érzélem, a megértő odafordulás és az önmagába néző közöny harca, amely a regény minden szereplőjének változást hoz.

Noha Philip jó ideig megingathatatlan és befolyásolhatatlannak tűnik, egy ponton repedezni kezd jól felépített világa, amelynek eredményeképpen az értelem kizárólagos hatalmának feladására kényszerül. Philip fennkölt, hideg és kapcsolódni képtelen énje a csoport történéseinek hatására összeomlik, hogy átadja helyét a szeretet iránti vágynak, a mások elfogadása és az önfogadás iránti kiszolgáltatottságnak. A változás drámai, ám nem csupán Philipnek, hanem a csoport minden tagjának, így Juliusnak is fordulópontot jelent. Nem véletlenül jegyzi meg a halállal szembenező terapeuta Philip fejlődésének láttán: „Mennyire imádok élni... és mennyire imádok ebben a csoportban élni!” (275)

Tekintetbe véve Philip korábbi megközelíthetlenségét és hidegségét, kissé talán váratlan a regény végére kibontakozó változás; szép és tanulságos a folyamat, ám mégiscsak kissé sablonos a Schopenhauer-reinkarnáció Philip eredeti megingathatatlanságához képest. Noha világos, hogy a fordulat háttérben a csoport minden tagjának múltja és jelene, és különösképpen a halál közelségének már-már terápiás hatása áll, mindezek mégsem tűnnek megfelelő indoknak ahhoz, hogy szoborszerű, érzelmentes főhősünk egyszer csak beálljon a mindennapi érző halandók sorába. A változás okainak keresgélése közben az olvasónak az az érzése támad, hogy a legfőbb ok nem a regényben, hanem Yalom pszichoterápiás szemléletében keresendő. Philip azért tér meg az érző lények világába, mert meg kell térnie; az ember ugyanis nem létezhet érzélem és intimitás nélkül, legalábbis abból a perspektívából szemlélve, amelyet a modern pszichológia és Yalom is oszt, biztosan nem létezhet. Ezzel állítja szembe a szerző Schopenhauer filozófiájának racionalitását és hidegségét; és ezen a módon demonstrálja azt, hogy annak Philip által értelmezett verziója nem lehet része az ember valóságának.

Yalom regénye így valódi állásfoglalásként – ahogy a fülszövegben szerepel, úgynevezett tanító regényként – értelmezendő; nem csupán az értelem vagy az érzélem jelentőségét és dominanciáját illetően, hanem a lét és nemlét, az élet és halál ellentéteit és formáit illetően is. Az ember pszichés természetének normáit, zsákutcáit és lehetőségeit összegzi, célja pedig a változás folyamatának rekonstrukciója. A modern lélektani tudás és Schopenhauer filozófiájának egyesítésével útmutatást kínál mind a gyógyulásra, mind pedig a tudásra szomjazóknak. Az írás legfőbb ereje azonban kétségtelenül a szerző terápiás szemléletében gyökerezik. A *Schopenhauer-terápia* ugyanis valóban nagy kaland, mely során nem csupán a csoportterápia elméletének és gyakorlatának fontos részleteivel gazdagodhat az olvasó, hanem – mintegy csoporttagként – maga is részt vehet a változás folyamatában. Ez utóbbit Yalom Schopenhauer filozófiájának és életének izgalmas bemutatásával tüzdeli meg; így egyszerre szembe-sülhetünk az érzők és a gondolkodók alternatív valóságaival, és mindazokkal a kérdésekkel és válaszokkal, melyeket Yalom és a Schopenhauer-terápia kínál számunka.

